

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τέταρτο τμήμα)

της 9ης Ιουλίου 2020*

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία των καταναλωτών – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές – Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου – Ρήτρα περιορισμού της μεταβλητότητας του επιτοκίου (ρήτρα “κατώτατου επιτοκίου”) – Σύμβαση ανανεώσεως της οφειλής – Παραίτηση από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων κατά των συμβατικών ρητρών – Μη δεσμευτικός χαρακτήρας»

Στην υπόθεση C-452/18,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Juzgado de Primera Instancia e Instrucción nº 3 de Teruel (πρωτοδικείο αριθ. 3 του Teruel, Ισπανία) με απόφαση της 26ης Ιουνίου 2018, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 11 Ιουλίου 2018, στο πλαίσιο της δίκης

XZ

κατά

Ibercaja Banco SA,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τέταρτο τμήμα),

συγκείμενο από τους Μ. Βηλαρά, πρόεδρο τμήματος, S. Rodin (εισηγητή), D. Šváby, K. Jürimäe και N. Piçarra, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: H. Saugmandsgaard Øe

γραμματέας: L. Carrasco-Marco, διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ’ ακροατηρίου συζητήσεως της 11ης Σεπτεμβρίου 2019,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η XZ, εκπροσωπούμενη αρχικώς από τον D. J. Fernández Yubero, στη συνέχεια από τους J de la Torre García, R. López Garbayo και M. Pradel Gonzalo, abogados,
- η Ibercaja Banco, SA, εκπροσωπούμενη από τον J. M. Rodríguez Cárcamo και την A. M. Rodríguez Conde, abogados,
- η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη, αρχικώς, από την M. J. García-Valdecasas Dorrego και στη συνέχεια από τον L. Aguilera Ruiz,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ισπανική.

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους J. Baquero Cruz και N. Ruiz García Napoleón, καθώς και από την C. Valero,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 30ής Ιανουαρίου 2020,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 3 έως 6 της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της XZ και της Ibercaja Banco SA, σχετικά με ρήτρες που συνομολογήθηκαν σε σύμβαση ενυπόθηκου δανείου που συνήψαν μεταξύ τους.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Το άρθρο 3 της οδηγίας 93/13 ορίζει τα εξής:

«1. Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.

2. Θεωρείται πάντοτε ότι η ρήτρα δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, όταν έχει συνταχθεί εκ των προτέρων και όταν ο καταναλωτής, εκ των πραγμάτων, δε μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενό της, ιδίως στα πλαίσια μιας σύμβασης προσχώρησης.

Το γεγονός ότι για ορισμένα στοιχεία κάποιας ρήτρας ή για μια μεμονωμένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, δεν αποκλείει την εφαρμογή του παρόντος άρθρου στο υπόλοιπο μιας σύμβασης, εάν η συνολική αξιολόγηση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, παρ' όλα αυτά, πρόκειται για σύμβαση προσχώρησης.

Εάν ο επαγγελματίας ισχυρίζεται ότι για μια τυποποιημένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, φέρει το βάρος της απόδειξης.

3. Το παράρτημα περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές.»

- 4 Το άρθρο 4 της οδηγίας αυτής προβλέπει τα ακόλουθα:

«1. Με την επιφύλαξη του άρθρου 7, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται.

2. Η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.»

5 Το άρθρο 5 της εν λόγω οδηγίας έχει ως εξής:

«Στην περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο. Σε περίπτωση αμφιβολίας για την έννοια μιας ρήτρας, επικρατεί η ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή ερμηνεία. Αυτός ο ερμηνευτικός κανόνας δεν εφαρμόζεται στα πλαίσια των διαδικασιών που προβλέπονται στο άρθρο 7 παράγραφος 2.»

6 Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής διευκρινίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

7 Κατά το άρθρο 8 της οδηγίας 93/13:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή διατηρούν, στον τομέα που διέπεται από την παρούσα οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις σύμφωνες προς τη συνθήκη, για να εξασφαλιζέται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή.»

8 Το σημείο 1, στοιχείο π', του παραρτήματος της οδηγίας αυτής, το οποίο περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο των ρητρών που μπορούν να κηρυχθούν καταχρηστικές, έχει ως εξής:

«Ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα:

[...]

«π) να καταργούν, ή να παρεμποδίζουν την προσφυγή ενώπιον δικαστηρίου ή την άσκηση ενδίκων μέσων από τον καταναλωτή [...].»

Το ισπανικό δίκαιο

Το βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 1/2007

9 Η οδηγία 93/13 μεταφέρθηκε, κατά τα ουσιώδη, στην ισπανική έννομη τάξη με τον Ley 7/1998 sobre condiciones generales de la contratación (νόμο 7/1998 περί των γενικών όρων των συναλλαγών), της 13ης Απριλίου 1998 (BOE αριθ. 89, της 14ης Απριλίου 1998, σ. 12304), ο οποίος αναδιατυπώθηκε, ενσωματώνοντας και άλλες διατάξεις για τη μεταφορά στην εθνική έννομη τάξη διάφορων οδηγιών της Ένωσης στον τομέα της προστασίας των καταναλωτών, με το Real Decreto Legislativo 1/2007 por el que se aprueba el texto refundido de la Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias (βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 1/2007, περί εγκρίσεως του κωδικοποιημένου κειμένου του γενικού νόμου για την προστασία των καταναλωτών και των χρηστών και άλλων συμπληρωματικών νόμων), της 16ης Νοεμβρίου 2007 (BOE αριθ. 287, της 30ής Νοεμβρίου 2007, σ. 49181).

- 10 Το άρθρο 10 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος 1/2007 ορίζει τα εξής:
- «Η εκ των προτέρων παραίτηση από δικαιώματα τα οποία το παρόν διάταγμα παρέχει στους καταναλωτές και στους χρήστες είναι άκυρη, ενώ άκυρες είναι επίσης οι δικαιοπραξίες που παραβαίνουν τον νόμο, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 6 του Código Civil [(αστικού κώδικα)].»
- 11 Το άρθρο 83 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος 1/2007 προβλέπει επιπλέον ότι «[ο]ι καταχρηστικές ρήτρες είναι αυτοδικαίως άκυρες και λογίζονται ως μη τεθείσες».

Ο αστικός κώδικας

- 12 Κατά το άρθρο 1208 του Αστικού Κώδικα:
- «Αν η παλαιά ενοχή είναι άκυρη, είναι άκυρη και η ανανέωση, εκτός εάν μόνον ο οφειλέτης μπορεί να επικαλεσθεί τον λόγο της ακυρότητας ή εκτός εάν η επικύρωση ισχυροποιεί τις άκυρες πράξεις εξ υπαρχής».

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 13 Με συμβολαιογραφική πράξη της 23ης Δεκεμβρίου 2011, η ΧΖ αγόρασε από κατασκευαστική εταιρία ακίνητο έναντι ποσού 148 813,04 ευρώ και, κατ' αυτόν τον τρόπο, υποκατέστησε την εν λόγω κατασκευαστική εταιρία ως οφειλέτρια του ενυπόθηκου δανείου σε σχέση με το ακίνητο αυτό που είχε χορηγήσει το πιστωτικό ίδρυμα Caja de Ahorros de la Inmaculada de la Aragón, νυν Ibercaja Banco. Ως εκ τούτου, η ΧΖ αποδέχθηκε το σύνολο των συμφωνιών και όρων του εν λόγω ενυπόθηκου δανείου (στο εξής: σύμβαση ενυπόθηκου δανείου), όπως είχαν καθορισθεί μεταξύ του αρχικού οφειλέτη και του πιστωτικού ιδρύματος.
- 14 Η σύμβαση ενυπόθηκου δανείου περιελάμβανε ρήτρα σχετικά με το ανώτατο και κατώτατο επιτόκιο που ίσχυε για το δάνειο αυτό, ήτοι είχαν συνομολογηθεί ένα λεγόμενο «ανώτατο» ετήσιο επιτόκιο 9,75 % και ένα λεγόμενο «κατώτατο» ετήσιο επιτόκιο 3,25 %.
- 15 Η εν λόγω σύμβαση ενυπόθηκου δανείου τροποποιήθηκε με πράξη της 4ης Μαρτίου 2014 (στο εξής: σύμβαση ανανεώσεως οφειλής), η οποία αφορούσε, μεταξύ άλλων, το επιτόκιο που είχε συνομολογηθεί με τη ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου», δεδομένου ότι αυτό μειώθηκε στο ετήσιο ονομαστικό επιτόκιο του 2,35 %. Επιπλέον, η σύμβαση ανανεώσεως οφειλής περιείχε ρήτρα η οποία είχε ως εξής: «οι συμβαλλόμενοι επιβεβαιώνουν το κύρος και την εκτέλεση του δανείου, θεωρούν τους όρους του κατάλληλους και, ως εκ τούτου, παραιτούνται ρητώς και αμοιβαίως από την άσκηση κάθε ενδίκου βοηθήματος κατά του αντισυμβαλλομένου τους όσον αφορά τη συναφθείσα σύμβαση και τις ρήτρες της, καθώς και τους διακανονισμούς και τις πληρωμές που πραγματοποιήθηκαν έως σήμερα, των οποίων τον σύννομο χαρακτήρα αναγνωρίζουν». Με χειρόγραφη μνεία, η ΧΖ επισήμανε επιπλέον ότι αντιλαμβανόταν και ότι κατανοούσε ότι «το επιτόκιο του δανείου δεν [θα μειωνόταν] ποτέ κάτω από το ετήσιο ονομαστικό επιτόκιο 2,35 %».
- 16 Η ΧΖ άσκησε αγωγή ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, του Juzgado de Primera Instancia e Instrucción nº 3 de Teruel (πρωτοδικείου αριθ. 3 του Teruel, Ισπανία), ζητώντας να αναγνωριστεί ότι η ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου» που περιλαμβανόταν στη σύμβαση ενυπόθηκου δανείου ήταν καταχρηστική, καθώς και να υποχρεωθεί το πιστωτικό ίδρυμα να την απαλείψει και να της επιστρέψει τα ποσά που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως βάσει της εν λόγω ρήτρας από της συνάψεως του δανείου αυτού.

- 17 Δεδομένου ότι η Ibercaja Banco αντέταξε στους ισχυρισμούς της XZ τις ρήτρες της συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής, η ενάγουσα της κύριας δίκης ζήτησε επίσης από το αιτούν δικαστήριο να διευκρινίσει κατά πόσον οι δικαιοπραξίες που τροποποιούν μια σύμβαση, ιδίως κάποια από τις ρήτρες της η οποία προβάλλεται ότι είναι καταχρηστική, είναι επίσης «μολυσμένες» από τη ρήτρα αυτή και, ως εκ τούτου, στερούνται δεσμευτικού χαρακτήρα, σύμφωνα με το άρθρο 83 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος 1/2007.
- 18 Το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί ότι κατόπιν της αποφάσεως 241/2013 του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ισπανία), της 9ης Μαΐου 2013, με την οποία κηρύχθηκαν άκυρες οι ρήτρες «κατώτατου επιτοκίου» που περιέχονταν στις συμβάσεις ενυπόθηκων δανείων, καθόσον δεν πληρούνταν οι απαιτήσεις σαφήνειας και διαφάνειας, η Ibercaja Banco δρομολόγησε την επαναδιαπραγμάτευση των ρητρών αυτών στις συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου που είχε συνάψει. Εντούτοις, το εν λόγω δικαστήριο αμφιβάλλει κατά πόσον η επαναδιαπραγμάτευση καταχρηστικής ρήτρας συνάδει προς την αρχή που καθιερώνει το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, κατά την οποία οι καταχρηστικές ρήτρες δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές.
- 19 Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η ίδια η σύμβαση ανανεώσεως οφειλής ενδέχεται να μην πληροί τις προϋποθέσεις του «κριτηρίου διαφάνειας» που έχει καθιερώσει το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο). Το δικαστήριο αυτό επισημαίνει, μεταξύ άλλων, στην υπόθεση της κύριας δίκης, τη σημαντική ανισορροπία που υφίσταται μεταξύ των συνομολογηθέντων δικαιωμάτων και των συνομολογηθεισών υποχρεώσεων εις βάρος του δανειολήπτη, την έλλειψη ενημερώσεως σχετικά με τις ζημίες που μπορούσε να υποστεί ο δανειολήπτης λόγω της εφαρμογής της νέας ρήτρας «κατώτατου επιτοκίου» και την αδυναμία του δανειολήπτη να ανακτήσει τις ζημίες που υπέστη κατ' αυτόν τον τρόπο λόγω της παραιτήσεως από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων κατά του δανείσαντος πιστωτικού ιδρύματος.
- 20 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Juzgado de Primera Instancia nº 3 de Teruel (πρωτοδικείο αριθ. 3 του Teruel) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Πρέπει η αρχή του μη δεσμευτικού χαρακτήρα των άκυρων ρητρών (άρθρο 6 της οδηγίας [93/13]) να επεκταθεί και στις μεταγενέστερες συμβάσεις και δικαιοπραξίες που αφορούν τέτοιες ρήτρες, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής;

Μπορεί, δεδομένου ότι η απόλυτη ακυρότητα συνεπάγεται ότι η εν λόγω ρήτρα ουδέποτε υπήρξε στο νομικό και οικονομικό πλαίσιο της συμβάσεως, να συναχθεί ότι οι μεταγενέστερες δικαιοπραξίες, ήτοι η σύμβαση ανανεώσεως οφειλής, και τα αποτελέσματά τους που αφορούν την εν λόγω ρήτρα εξαφανίζονται επίσης από τον νομικό κόσμο, καθόσον πρέπει να θεωρηθούν ως μη υφιστάμενα και ως μη έχοντα συνέπειες;

2) Μπορούν τα έγγραφα με τα οποία επέρχεται τροποποίηση ή συμβιβασμός σχετικά με ρήτρες που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο διαπραγματεύσεως και οι οποίες είναι πιθανό να μην πληρούν τις απαιτήσεις του ελέγχου καταχρηστικότητας και διαφάνειας να συνιστούν γενικούς όρους της συμβάσεως κατά την έννοια του άρθρου 3 της οδηγίας 93/13 και, επομένως, να υπόκεινται στους ίδιους λόγους ακυρότητας με αυτούς στους οποίους υπόκεινται τα αρχικά έγγραφα που έγιναν αντικείμενο ανανεώσεως ή συμβιβασμού;

3) Πρέπει η παραίτηση από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων που περιλαμβάνεται στην σύμβαση ανανεώσεως οφειλής να θεωρείται επίσης άκυρη, στο μέτρο που οι συμβάσεις οι οποίες υπογράφηκαν από τους πελάτες δεν τους ενημέρωναν ούτε για την ύπαρξη άκυρης ρήτρας ούτε για το χρηματικό ποσό το οποίο είχαν δικαίωμα να εισπράξουν ως επιστροφή των καταβληθέντων τόκων λόγω της αρχικής επιβολής των “ρητρών κατώτατου επιτοκίου”;

Με αυτόν τον τρόπο, επισημαίνεται ότι ο πελάτης υπογράφει ότι παραιτείται από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων χωρίς να έχει ενημερωθεί από την τράπεζα από ποια δικαιώματα παραιτείται και από ποια χρηματικά ποσά παραιτείται.

- 4) Στερείται εκ νέου διαφάνειας, κατόπιν αναλύσεως της τροποποιητικής του δανείου συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής υπό το πρίσμα της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των άρθρων 3, παράγραφος 1, και 4, παράγραφος 2, της οδηγίας [93/13], η νέα “ρήτρα κατώτατου επιτοκίου” που περιλαμβάνεται στην εν λόγω σύμβαση, εκ του λόγου ότι η τράπεζα παραβιάζει εκ νέου τα κριτήρια διαφάνειας που τέθηκαν με την απόφαση του Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) της 9ης Μαΐου 2013 και εκ του λόγου ότι δεν ενημερώνει τον πελάτη για το πραγματικό οικονομικό κόστος της εν λόγω ρήτηρας επί της υποθήκης του, κατά τρόπο ώστε αυτός να γνωρίζει το επιτόκιο (και την αντίστοιχη μηνιαία δόση) που θα όφειλε να καταβάλει σε περίπτωση εφαρμογής της νέας “ρήτρας κατώτατου επιτοκίου” και το επιτόκιο (και την αντίστοιχη μηνιαία δόση) που θα όφειλε να καταβάλει σε περίπτωση μη εφαρμογής “ρήτρας κατώτατου επιτοκίου” αλλά εφαρμογής του επιτοκίου που συμφωνήθηκε για το ενυπόθηκο δάνειο χωρίς κατώτατο περιορισμό;

Όφειλε με άλλα λόγια το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, επιβάλλοντας την αποδοχή του αποκαλούμενου “εγγράφου ανανέωσης οφειλής” σχετικά με τις “ρήτρες κατώτατου επιτοκίου”, να συμμορφωθεί προς τον έλεγχο διαφάνειας που καθιερώνουν τα άρθρα 3, παράγραφος 1, και 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 και να ενημερώσει τον καταναλωτή για το ύψος των ποσών που ζημώθηκε από την εφαρμογή των “ρητρών κατώτατου επιτοκίου”, καθώς και για το επιτόκιο που θα εφαρμοζόταν στην περίπτωση που δεν υπήρχαν οι εν λόγω ρήτρες και, σε περίπτωση που δεν το έπραξε, πάσχουν επίσης τα εν λόγω έγγραφα ακυρότητα;

- 5) Μπορούν οι ρήτρες περί των ενδίκων βοηθημάτων οι οποίες περιλαμβάνονται στους γενικούς συμβατικούς όρους της τροποποιητικής συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής να θεωρηθούν καταχρηστικές λόγω του περιεχομένου τους στο πλαίσιο του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, σε συνδυασμό με το παράρτημα για τις καταχρηστικές ρήτρες και, ειδικότερα, με το σημείο 1, στοιχείο π του παραρτήματος αυτού [...], δεδομένου ότι περιορίζεται το δικαίωμα του καταναλωτή να ασκήσει τα δικαιώματα που μπορεί να γεννήθηκαν ή να διαπιστώθηκαν μετά την υπογραφή της συμβάσεως, όπως συνέβη με τη δυνατότητα να ζητηθεί η πλήρης επιστροφή των καταβληθέντων τόκων (βάσει της αποφάσεως του Δικαστηρίου [...] της 21ης Δεκεμβρίου 2016);»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου ερωτήματος

- 21 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ’ ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι αποκλείει τη δυνατότητα ρήτρα συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, της οποίας ο καταχρηστικός χαρακτήρας μπορεί να διαπιστωθεί δικαστικώς, να αποτελέσει εγκύρως αντικείμενο συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής μεταξύ του επαγγελματία και του καταναλωτή, με την οποία ο καταναλωτής παραιτείται από τα αποτελέσματα που συνεπάγεται η κήρυξη της ρήτηρας ως καταχρηστικής.
- 22 Υπενθυμίζεται ότι, δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες συμβάσεως μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψη 53).

- 23 Επομένως, συμβατική ρήτρα η οποία κρίνεται καταχρηστική πρέπει κατ' αρχήν να θεωρείται ως ουδέποτε υπάρξασα, οπότε δεν δύναται να παράγει αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *Gutiérrez Naranjo* κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψη 61).
- 24 Συνεπώς, κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να αφήνει ανεφάρμοστες τις καταχρηστικές ρήτρες ώστε να μην παράγουν αυτές δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή, εκτός αν αντιτίθεται σ' αυτό ο καταναλωτής (απόφαση της 26ης Μαρτίου 2019, *Abanca Corporación Bancaria* και *Bankia*, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 52 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 25 Εντούτοις, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι το δικαίωμα του καταναλωτή σε αποτελεσματική δικαστική προστασία εμπεριέχει και τη δυνατότητα να μην επικαλεστεί τα δικαιώματά του, και επομένως πρέπει να λαμβάνεται ενδεχομένως υπόψη η εκπεφρασμένη βούληση του καταναλωτή όταν, καίτοι έχει επίγνωση του μη δεσμευτικού χαρακτήρα καταχρηστικής ρήτρας, εντούτοις δηλώνει ότι αντιτίθεται στην μη εφαρμογή της, δίνοντας επομένως ελεύθερη και εν επιγνώσει συναίνεση για την επίμαχη ρήτρα (πρβλ. απόφαση της 14ης Απριλίου 2016, *Sales Sinués* και *Drame Ba*, C-381/14 και C-385/14, EU:C:2016:252, σκέψη 25).
- 26 Πράγματι, η οδηγία 93/13 δεν φτάνει μέχρι του σημείου να καταστήσει υποχρεωτικό το σύστημα προστασίας από τη χρήση καταχρηστικών ρητρών εκ μέρους των επαγγελματιών το οποίο καθιερώνει υπέρ των καταναλωτών. Κατά συνέπεια, όταν ο καταναλωτής προτιμά να μην επικαλεστεί αυτό το σύστημα προστασίας, το σύστημα αυτό δεν εφαρμόζεται (απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, *Dziubak*, C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψη 54).
- 27 Επομένως, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να λάβει ενδεχομένως υπόψη την πρόθεση που εκφράζει ο καταναλωτής όταν, όντας ενήμερος περί του μη δεσμευτικού χαρακτήρα καταχρηστικής ρήτρας, δηλώνει εντούτοις ότι αντιτίθεται στη μη εφαρμογή της, δίνοντας επομένως ελεύθερη και εν επιγνώσει συναίνεση για τη ρήτρα αυτή (πρβλ. απόφαση της 21ης Φεβρουαρίου 2013, *Banif Plus Bank*, C-472/11, EU:C:2013:88, σκέψη 35).
- 28 Ως εκ τούτου, πρέπει να γίνει δεκτό, κατ' αναλογία, και όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 39 έως 42 των προτάσεών του, ότι ο καταναλωτής μπορεί να παραιτηθεί από την επίκληση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας στο πλαίσιο συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής με την οποία ο καταναλωτής παραιτείται από τα αποτελέσματα που θα συνεπαγόταν η κήρυξη μιας τέτοιας ρήτρας ως καταχρηστικής, υπό την επιφύλαξη ότι η παραίτηση αυτή είναι αποτέλεσμα ελεύθερης και εν επιγνώσει συναίνεσης και εν επιγνώσει συναίνεσης.
- 29 Εντούτοις, όπως προκύπτει από τη νομολογία που παρατίθεται στη σκέψη 25 της παρούσας αποφάσεως, η παραίτηση του καταναλωτή από την επίκληση της ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας μπορεί να ληφθεί υπόψη μόνον αν, κατά τον χρόνο της παραίτησεως αυτής, ο καταναλωτής είχε επίγνωση του μη δεσμευτικού χαρακτήρα της εν λόγω ρήτρας και των συνακόλουθων συνεπειών. Μόνο στην περίπτωση αυτή μπορεί να θεωρηθεί ότι η προσχώρησή του στην ανανέωση μιας τέτοιας ρήτρας είναι αποτέλεσμα ελεύθερης και εν επιγνώσει συναίνεσης, τηρουμένων των απαιτήσεων του άρθρου 3 της οδηγίας 93/13, πράγμα το οποίο εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει.
- 30 Από τις ανωτέρω σκέψεις προκύπτει ότι στο πρώτο υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα προσήκει η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι δεν αποκλείει τη δυνατότητα ρήτρα συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, της οποίας ο καταχρηστικός χαρακτήρας μπορεί να διαπιστωθεί δικαστικώς, να αποτελέσει αντικείμενο συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής μεταξύ του επαγγελματία και του καταναλωτή, με την οποία ο καταναλωτής παραιτείται από τα αποτελέσματα που συνεπάγεται η κήρυξη της ρήτρας ως καταχρηστικής, υπό την προϋπόθεση ότι η εν λόγω παραίτηση είναι αποτέλεσμα ελεύθερης και εν επιγνώσει συναίνεσης του καταναλωτή, πράγμα το οποίο εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει.

Επί του δεύτερου ερωτήματος:

- 31 Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι η ίδια η ρήτρα συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή με σκοπό την τροποποίηση δυνητικά καταχρηστικής ρήτρας προγενέστερης συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ τους ή τη ρύθμιση των συνεπειών του καταχρηστικού χαρακτήρα της άλλης αυτής ρήτρας μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως και, ενδεχομένως, να κηρυχθεί καταχρηστική.
- 32 Πρέπει να υπομνησθεί ότι, δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ο έλεγχος του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή αφορά τις ρήτρες που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως.
- 33 Το άρθρο 3, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής διευκρινίζει ότι θεωρείται πάντοτε ότι μια ρήτρα δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως όταν έχει συνταχθεί εκ των προτέρων από τον επαγγελματία και, ως εκ τούτου, ο καταναλωτής δεν μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενό της, όπως τούτο συμβαίνει ιδίως στο πλαίσιο συμβάσεως προσχωρήσεως. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι συνιστά ρήτρα η οποία δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως η ρήτρα η οποία συντάσσεται με σκοπό τη γενικευμένη της χρήση (απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 2015, Šiba, C-537/13, EU:C:2015:14, σκέψη 31).
- 34 Πάντως, οι προϋποθέσεις αυτές μπορούν να πληρούνται και στην περίπτωση ρήτρας η οποία αποσκοπεί στην τροποποίηση δυνητικά καταχρηστικής ρήτρας προγενέστερης συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ των ιδίων συμβαλλομένων μερών ή στη ρύθμιση των συνεπειών του καταχρηστικού χαρακτήρα της άλλης αυτής ρήτρας. Το γεγονός ότι η νέα ρήτρα αποσκοπεί στην τροποποίηση προγενέστερης ρήτρας η οποία δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως δεν απαλλάσσει, αυτό καθαυτό, το εθνικό δικαστήριο από την υποχρέωση να εξακριβώσει ότι ο καταναλωτής δεν μπόρεσε πράγματι να επηρεάσει, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, το περιεχόμενο της νέας αυτής ρήτρας.
- 35 Στην υπόθεση της κύριας δίκης, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να λάβει υπόψη το σύνολο των περιστάσεων υπό τις οποίες μια τέτοια ρήτρα τέθηκε υπόψη του καταναλωτή προκειμένου να καθορίσει αν ο καταναλωτής μπορούσε να επηρεάσει το περιεχόμενό της.
- 36 Εν προκειμένω, το γεγονός ότι η σύναψη της επίμαχης στην κύρια δίκη συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής εντάσσεται στη γενική πολιτική επαναδιαπραγματεύσεως των συμβάσεων ενυπόθηκου δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο οι οποίες περιλαμβάνουν ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου», επαναδιαπραγμάτευση στην οποία προέβη η Ibercaja Banco κατόπιν της αποφάσεως 241/2013 του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου), της 9ης Μαΐου 2013, θα μπορούσε να αποτελεί ένδειξη περί του ότι η ΧΖ δεν μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενο της νέας ρήτρας «κατώτατου επιτοκίου».
- 37 Το ίδιο ισχύει και για το γεγονός ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο, το τραπεζικό ίδρυμα δεν παρέσχε στην ΧΖ αντίγραφο της συμβάσεως και δεν της επέτρεψε να πάρει μαζί της τη σύμβαση προκειμένου να λάβει γνώση αυτής.
- 38 Εν πάση περιπτώσει, το γεγονός και μόνον ότι η ΧΖ, πριν από την υπογραφή της συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής, σημείωσε ιδιοχείρως ότι είχε κατανοήσει τον μηχανισμό της ρήτρας «κατώτατου επιτοκίου» δεν επιτρέπει να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η ρήτρα αυτή αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως και ότι ο καταναλωτής μπόρεσε πράγματι να επηρεάσει το περιεχόμενο της εν λόγω ρήτρας.

- 39 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι στο δεύτερο υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα προσήκει η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι η ίδια η ρήτρα συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή με σκοπό την τροποποίηση δυναμικά καταχρηστικής ρήτρας προγενέστερης συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ τους ή τη ρύθμιση των συνεπειών του καταχρηστικού χαρακτήρα της άλλης αυτής ρήτρας μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως και, ενδεχομένως, να κηρυχθεί καταχρηστική.

Επί του τέταρτου ερωτήματος

- 40 Με το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 3, παράγραφος 1, το άρθρο 4, παράγραφος 2, και το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια ότι η απαίτηση διαφάνειας προς την οποία πρέπει να συμμορφώνεται ένας επαγγελματίας δυνάμει των διατάξεων αυτών συνεπάγεται ότι, όταν αυτός συνάπτει με καταναλωτή σύμβαση ενυπόθηκου δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο, η οποία καθορίζει ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου», πρέπει να παρέχει στον καταναλωτή τις αναγκαίες πληροφορίες για την κατανόηση των οικονομικών συνεπειών που απορρέουν για αυτόν, κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως, από τον μηχανισμό που εισάγεται με τη ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου».
- 41 Κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ρήτρα συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως θεωρείται καταχρηστική όταν, παρά την απαίτηση καλής πίστωσης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση.
- 42 Κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής, η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών μιας τέτοιας συμβάσεως δεν αφορά εντούτοις ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της συμβάσεως ούτε το ανάλογο μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες «κατά τρόπο σαφή και κατανοητό».
- 43 Το άρθρο 5 της εν λόγω οδηγίας ορίζει επιπλέον ότι, στην περίπτωση που όλες ή μερικές ρήτρες της εν λόγω συμβάσεως, οι οποίες προτείνονται στον καταναλωτή, έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε «με σαφή και κατανοητό τρόπο».
- 44 Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι η απαίτηση διαφάνειας του άρθρου 4, παράγραφος 2, και του άρθρου 5 της οδηγίας 93/13 δεν μπορεί να περιορίζεται απλώς στον κατανοητό χαρακτήρα της οικείας ρήτρας από τυπικής και γραμματικής απόψεως. Δεδομένου ότι το σύστημα προστασίας που θεσπίζει η εν λόγω οδηγία στηρίζεται στην αντίληψη ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση έναντι του επαγγελματία όσον αφορά, μεταξύ άλλων, το επίπεδο πληροφόρησης, η απαίτηση αυτή περί σαφούς και κατανοητής διατυπώσεως των συμβατικών ρητρών και, ως εκ τούτου, περί διαφάνειας, την οποία επιβάλλει η ίδια οδηγία, πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως (απόφαση της 3ης Μαρτίου 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 50).
- 45 Επομένως, η απαίτηση μια συμβατική ρήτρα να είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό έχει την έννοια ότι επιτάσσει επίσης να εκτίθεται στη σύμβαση κατά τρόπο εναργή η συγκεκριμένη λειτουργία του μηχανισμού τον οποίο αφορά η οικεία ρήτρα, καθώς και, ενδεχομένως, η σχέση μεταξύ του μηχανισμού αυτού και εκείνου που προβλέπουν άλλες ρήτρες, ούτως ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να εκτιμήσει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις ως προς αυτόν οικονομικές συνέπειες (απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriuciu κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 45).
- 46 Όσον αφορά σύμβαση ενυπόθηκου δανείου, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να προβεί στις αναγκαίες προς τούτο εξακριβώσεις, υπό το πρίσμα του συνόλου των κρίσιμων πραγματικών στοιχείων, μεταξύ των οποίων καταλέγονται η διαφήμιση και η πληροφόρηση που παρέχει ο

δανειστής στο πλαίσιο της διαπραγματεύσεως συμβάσεως. Ειδικότερα, στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται, κατά την εξέταση του συνόλου των περιστάσεων σχετικά με τη σύναψη της συμβάσεως, να ελέγξει αν ο καταναλωτής πληροφόρηθηκε όλα τα στοιχεία που θα μπορούσαν να επηρεάσουν την έκταση της δεσμεύσεως που αναλάμβανε, ώστε να μπορεί να υπολογίσει, μεταξύ άλλων, το συνολικό κόστος του δανείου του. Στην εκτίμηση αυτή κρίσιμα είναι, αφενός, το ζήτημα αν οι ρήτρες είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό ώστε ο μέσος καταναλωτής να είναι σε θέση να υπολογίσει το κόστος αυτό και, αφετέρου, η έλλειψη αναφοράς, στη σύμβαση πιστώσεως, των πληροφοριών που θεωρούνται ουσιώδεις βάσει της φύσεως των αγαθών ή των υπηρεσιών που αποτελούν το αντικείμενο της συμβάσεως (απόφαση της 3ης Μαρτίου 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 52).

- 47 Ειδικότερα, η πληροφόρηση, πριν από τη σύναψη μιας τέτοιας συμβάσεως, σχετικά με τους συμβατικούς όρους και τις συνέπειες της εν λόγω συνάψεως είναι ουσιώδους σημασίας για τους καταναλωτές. Βάσει ιδίως της πληροφόρησης αυτής ο καταναλωτής αποφασίζει αν επιθυμεί να δεσμευτεί από τους όρους που έχει διατυπώσει προηγουμένως ο επαγγελματίας (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψη 50 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 48 Εξάλλου, η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας πρέπει να γίνεται με βάση τον χρόνο συνάψεως της επίμαχης συμβάσεως, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των περιστάσεων τις οποίες μπορούσε να γνωρίζει ο επαγγελματίας κατά τον χρόνο αυτόν και οι οποίες μπορούσαν να επηρεάσουν τη μεταγενέστερη εκτέλεση της εν λόγω συμβάσεως, δεδομένου ότι μια συμβατική ρήτρα μπορεί να ενέχει ανισορροπία μεταξύ των συμβαλλομένων η οποία εκδηλώνεται μόνον κατά την εκτέλεση της συμβάσεως (απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andrić κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 54).
- 49 Επομένως, η τήρηση από επαγγελματία της απαιτήσεως περί διαφάνειας του άρθρου 4, παράγραφος 2, και του άρθρου 5 της οδηγίας 93/13 πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με τα στοιχεία που ο εν λόγω επαγγελματίας διέθετε κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως που συνήψε με τον καταναλωτή.
- 50 Όσον αφορά, ειδικότερα, τη ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου» που συνομολογήθηκε σε σύμβαση δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο, επισημαίνεται ότι οι οικονομικές επιπτώσεις ενός μηχανισμού περιορισμού προς τα κάτω των διακυμάνσεων του επιτοκίου εξαρτώνται κατ' ανάγκη από την εξέλιξη του δείκτη αναφοράς βάσει του οποίου υπολογίζεται το επιτόκιο αυτό.
- 51 Υπό τις συνθήκες αυτές, ο ενδιαφερόμενος καταναλωτής πρέπει να είναι σε θέση να κατανοήσει τις οικονομικές συνέπειες που απορρέουν από μια τέτοια ρήτρα ως προς αυτόν (πρβλ. απόφαση της 5ης Ιουνίου 2019, GT, C-38/17, EU:C:2019:461, σκέψη 33 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 52 Εντούτοις, όσον αφορά ρήτρα περιορισμού των διακυμάνσεων προς τα κάτω κυμαινόμενου επιτοκίου το οποίο υπολογίζεται βάσει ενός δείκτη, η ακριβής τιμή του επιτοκίου αυτού δεν μπορεί βεβαίως να καθοριστεί σε σύμβαση δανείου για όλη τη διάρκεια της συμβάσεως αυτής. Επομένως, δεν μπορεί να απαιτείται από έναν επαγγελματία η παροχή επακριβών πληροφοριών σχετικά με τις οικονομικές συνέπειες που συνδέονται με τις διακυμάνσεις του επιτοκίου κατά τη διάρκεια της συμβάσεως, καθόσον οι διακυμάνσεις αυτές εξαρτώνται από μελλοντικά γεγονότα μη προβλέψιμα και ανεξάρτητα από τη βούληση του εν λόγω επαγγελματία. Ειδικότερα, η εφαρμογή κυμαινόμενου επιτοκίου συνεπάγεται μακροπρόθεσμα, ως εκ της φύσεώς της, διακύμανση των ποσών των μελλοντικών δόσεων, οπότε ο εν λόγω επαγγελματίας δεν μπορεί να είναι σε θέση να διευκρινίσει τις ακριβείς συνέπειες της εφαρμογής ρήτρας «κατώτατου επιτοκίου» στις δόσεις αυτές.
- 53 Εντούτοις, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, όσον αφορά τα ενυπόθηκα δάνεια με κυμαινόμενα επιτόκια, η παροχή πληροφοριών σχετικά με την παρελθούσα εξέλιξη του δείκτη βάσει του οποίου υπολογίζεται το εφαρμοστέο επιτόκιο συνιστά ιδιαιτέρως κρίσιμο στοιχείο (πρβλ. απόφαση της 3ης Μαρτίου 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 56).

- 54 Πράγματι, με βάση την ενημέρωση αυτή, ο καταναλωτής δύναται να είναι σε θέση να αντιληφθεί, λαμβανομένων υπόψη των διακυμάνσεων του παρελθόντος, το ενδεχόμενο να μην μπορέσει να επωφεληθεί από επιτόκια χαμηλότερα από το «κατώτατο» επιτόκιο που του προτείνεται.
- 55 Όσον αφορά τα ποσά από τα οποία ο καταναλωτής θα παραιτείτο προσχωρώντας σε μια νέα ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου» και τα οποία αντιστοιχούν στη διαφορά μεταξύ των ποσών που κατέβαλε ο καταναλωτής κατ' εφαρμογήν της αρχικής ρήτρας «κατώτατου επιτοκίου» και εκείνων των οποίων η πληρωμή θα οφειλόταν ελλείψει ρήτρας «κατώτατου επιτοκίου», επισημαίνεται ότι, κατ' αρχήν, τα ποσά αυτά μπορούν ευχερώς να καθορισθούν από τον μέσο καταναλωτή που έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως προσεκτικός, εφόσον έχουν τεθεί στη διάθεσή του όλα τα αναγκαία στοιχεία εκ μέρους του επαγγελματία, εν προκειμένω του τραπεζικού ιδρύματος, που διαθέτει την εξειδίκευση και τις απαραίτητες προς τούτο γνώσεις.
- 56 Από τις ανωτέρω σκέψεις προκύπτει ότι στο τέταρτο υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα προσήκει η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, το άρθρο 4, παράγραφος 2, και το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια ότι η απαίτηση διαφάνειας προς την οποία πρέπει να συμμορφώνεται ένας επαγγελματίας δυνάμει των διατάξεων αυτών συνεπάγεται ότι, κατά τη σύναψη συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο, η οποία καθορίζει ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου», ο καταναλωτής πρέπει να είναι σε θέση να κατανοήσει τις οικονομικές συνέπειες που απορρέουν για τον ίδιο από τον μηχανισμό που εισάγεται με τη ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου», μεταξύ άλλων, χάρη στην παροχή πληροφοριών σχετικά με την παρελθούσα εξέλιξη του δείκτη βάσει του οποίου υπολογίζεται το επιτόκιο.

Επί του τρίτου και του πέμπτου ερωτήματος

- 57 Με το τρίτο και το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα, τα οποία πρέπει να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 3, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το σημείο 1, στοιχείο π', του παραρτήματος, καθώς και το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, έχουν την έννοια ότι ρήτρα συμβάσεως ανανέωσης οφειλής η οποία τροποποιεί ρήτρα προγενέστερης συμβάσεως και με την οποία επαγγελματίας και καταναλωτής παραιτούνται αμοιβαίως από την προσφυγή στη δικαιοσύνη για την προβολή αξιώσεων σχετικών, μεταξύ άλλων, τόσο με την αρχική ρήτρα η οποία τροποποιήθηκε με την εν λόγω σύμβαση ανανέωσης οφειλής όσο και με την συνομολογηθείσα με την ανανέωση ρήτρα πρέπει να χαρακτηριστεί ως «καταχρηστική».
- 58 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι, με τη σύμβαση ανανέωσης οφειλής, η Ibercaja Banco και η XZ συμφώνησαν να μειώσουν το επιτόκιο της ρήτρας «κατώτατου επιτοκίου» που εφαρμοζόταν δυνάμει της συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου, καθώς και να παραιτηθούν αμοιβαίως από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων σχετικά με την παλαιά και τη νέα ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου».
- 59 Εφόσον μια τέτοια ρήτρα περί παραιτήσεως συνομολογείται στο πλαίσιο συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, ο καταχρηστικός χαρακτήρας της ρήτρας αυτής μπορεί να διαπιστωθεί από το εθνικό δικαστήριο κατά την εξέταση που προβλέπει το άρθρο 3 της οδηγίας 93/13, υπό την προϋπόθεση ότι η εν λόγω ρήτρα δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως και υπό την επιφύλαξη των περιορισμών που προβλέπονται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής.
- 60 Όπως προκύπτει από το άρθρο 3, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας, συμβατική ρήτρα η οποία δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως θεωρείται καταχρηστική όταν δημιουργεί, παρά την απαίτηση καλής πίστωσης, σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών εις βάρος του καταναλωτή.

- 61 Εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να ελέγξει αν οι συμβατικές ρήτρες των οποίων έχει επιληφθεί πρέπει να χαρακτηρισθούν καταχρηστικές, λαμβάνοντας, κατ' αρχήν, υπόψη, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας, το σύνολο των περιστάσεων της συγκεκριμένης υποθέσεως (απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, Banco Santander και Escobedo Cortés, C-96/16 και C-94/17, EU:C:2018:643, σκέψη 66).
- 62 Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να καθορίσει αν, βάσει των ιδιαίτερων περιστάσεων της συγκεκριμένης υποθέσεως, μια ρήτρα πληροί τις απαιτήσεις καλής πίστεως, ισορροπίας και διαφάνειας. Εντούτοις, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να συναγάγει από τις διατάξεις της οδηγίας 93/13 τα κριτήρια τα οποία το εν λόγω δικαστήριο μπορεί ή οφείλει να εφαρμόσει κατά την εκτίμηση αυτή (απόφαση της 28ης Ιουλίου 2016, Verein für Konsumenteninformation, C-191/15, EU:C:2016:612, σκέψη 65).
- 63 Εξάλλου, όπως προκύπτει από το άρθρο 3, παράγραφος 3, της οδηγίας 93/13, το παράρτημα της οδηγίας περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών οι οποίες είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές. Το σημείο 1, στοιχείο π', του παραρτήματος αυτού μνημονεύει, ως ρήτρες που μπορούν να θεωρηθούν καταχρηστικές, εκείνες που έχουν ως σκοπό ή ως αποτέλεσμα «να καταργούν ή να παρεμποδίζουν την προσφυγή ενώπιον δικαστηρίου ή την άσκηση ενδίκων μέσων από τον καταναλωτή».
- 64 Επιπλέον, το γεγονός ότι επαγγελματίας και καταναλωτής παραιτούνται αμοιβαίως από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων που αφορούν συμβατική ρήτρα δεν εμποδίζει το εθνικό δικαστήριο να εξετάσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας τέτοιας ρήτρας, εφόσον η ρήτρα αυτή μπορεί να παράγει δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή.
- 65 Εν προκειμένω, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι, με τη σύμβαση ανανεώσεως οφειλής, η Ibercaja Banco και η XZ συμφώνησαν, αφενός, τη μείωση του επιτοκίου της ρήτρας «κατώτατου επιτοκίου» που ήταν εφαρμοστέα δυνάμει της συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου και, αφετέρου, την αμοιβαία παραίτηση από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων που αφορούν την παλαιά και τη νέα ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου».
- 66 Όσον αφορά, πρώτον, την παραίτηση της XZ από την προβολή ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου των αξιώσεών της σχετικά με την αρχική ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου», επισημαίνεται ότι, όπως προκύπτει από τις σκέψεις 25 έως 28 της παρούσας αποφάσεως, η οδηγία 93/13 δεν αποκλείει αυτή καθαυτή τη δυνατότητα του καταναλωτή να παραιτηθεί συμβατικώς από το όφελος που θα μπορούσε να αντλήσει από την κήρυξη συμβατικής ρήτρας καταχρηστικής, εφόσον η παραίτηση αυτή είναι αποτέλεσμα ελεύθερης και εν επιγνώσει συναινέσεως.
- 67 Επιπλέον, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 70 έως 73 των προτάσεών του, η παραίτηση από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων όταν έχει συνομολογηθεί στο πλαίσιο συμφωνίας, όπως είναι ο συμβιβασμός, το ίδιο το αντικείμενο της οποίας είναι η διευθέτηση υφιστάμενης διαφοράς μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, πρέπει να διακρίνεται από την προηγούμενη παραίτηση από την άσκηση κάθε ενδίκου βοηθήματος η οποία περιλαμβάνεται σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία, όπως αυτή που περιγράφεται στις σκέψεις 75 και 76 της παρούσας αποφάσεως.
- 68 Εντούτοις, ρήτρα προβλέπουσα αμοιβαία παραίτηση από την άσκηση κάθε ενδίκου βοηθήματος στο πλαίσιο συμφωνίας για την επίλυση διαφοράς που έχει ανακύψει μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, σχετικά με το κύρος της ρήτρας συμβάσεως μεταξύ των δύο αυτών μερών, μπορεί να εμπίπτει στο κύριο αντικείμενο της συμφωνίας αυτής, κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, και, κατά συνέπεια, να μην υπόκειται στην εκτίμηση περί ενδεχόμενου καταχρηστικού χαρακτήρα, εφόσον είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, απόκειται δε στο εθνικό δικαστήριο να προβεί στην εξέταση αυτή.

- 69 Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι η ΧΖ δεν έλαβε επαρκείς πληροφορίες ως προς τον καταχρηστικό χαρακτήρα της αρχικής ρήτηρας «κατώτατου επιτοκίου» και ως προς τα ποσά των οποίων θα εδικαιούτο την επιστροφή λόγω των αχρεωστήτως καταβληθέντων επί τη βάση της ρήτηρας αυτής ποσών.
- 70 Όπως προκύπτει από τη σκέψη 48 της παρούσας αποφάσεως, η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτηρας συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή πρέπει να γίνεται με βάση τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως αυτής, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των περιστάσεων τις οποίες ο επαγγελματίας μπορούσε να γνωρίζει κατά τον χρόνο αυτόν και οι οποίες μπορούσαν να επηρεάσουν τη μεταγενέστερη εκτέλεση της εν λόγω συμβάσεως, δεδομένου ότι μια ρήτρα ενδέχεται να ενέχει ανισορροπία μεταξύ των συμβαλλομένων η οποία εκδηλώνεται το πρώτον κατά την εκτέλεση της συμβάσεως αυτής.
- 71 Εν προκειμένω, μολονότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξετάσει ποιες ήσαν οι πληροφορίες που διέθετε η Ibercaja Banco κατά την ημερομηνία συνάψεως της συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής, εντούτοις πρέπει να επισημανθεί ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτει το Δικαστήριο, η σύμβαση αυτή συνήφθη στις 4 Μαρτίου 2014. Με την απόφασή του 241/2013 της 9ης Μαΐου 2013, το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) έκρινε, στο πλαίσιο διαδικασίας κινηθείσας από ενώσεις καταναλωτών, ότι οι ρήτρες «κατώτατου επιτοκίου» που περιλαμβάνονταν στις συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου δεν πληρούσαν κατ' αρχήν τις απαιτήσεις σαφήνειας και διαφάνειας και μπορούσαν, ως εκ τούτου, να κηρυχθούν καταχρηστικές. Εντούτοις, το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) περιόρισε τα αποτελέσματα της κηρύξεως της ακυρότητας τέτοιων ρητρών για το μέλλον. Ωστόσο, το πρώτον με την απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ. (C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980), το Δικαστήριο έκρινε ότι ο περιορισμός αυτός αντιβαίνει στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13.
- 72 Κατά συνέπεια, αφενός, μολονότι ο καταχρηστικός χαρακτήρας της αρχικής ρήτηρας «κατώτατου επιτοκίου» που ίσχυε μεταξύ της ΧΖ και της Ibercaja Banco αποτελούσε ένα πιθανό ενδεχόμενο κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής, εντούτοις προκύπτει ότι δεν επρόκειτο για βέβαιο γεγονός, δεδομένου ότι ο καταχρηστικός αυτός χαρακτήρας δεν είχε διαπιστωθεί ως προς τους συμβαλλομένους στη σύμβαση αυτή στο πλαίσιο ένδικης διαδικασίας.
- 73 Αφετέρου, το νομικό καθεστώς κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής δεν φαίνεται να παρείχε στην Ibercaja Banco τη δυνατότητα να γνωρίζει ότι η ύπαρξη καταχρηστικής ρήτηρας «κατώτατου επιτοκίου» θεμελιώνει δικαίωμα επιστροφής στο ακέραιο των ποσών που είχαν καταβληθεί αχρεωστήτως λόγω της ρήτηρας αυτής.
- 74 Υπό τις συνθήκες αυτές, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εκτιμήσει τον βαθμό βεβαιότητας που υφίστατο κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής όσον αφορά τον καταχρηστικό χαρακτήρα της αρχικής ρήτηρας «κατώτατου επιτοκίου», προκειμένου να προσδιορίσει την έκταση των πληροφοριών που η Ibercaja Banco όφειλε να παράσχει στην ΧΖ βάσει της απαιτήσεως διαφάνειας προς την οποία έπρεπε να συμμορφωθεί κατά την παρουσίαση της ρήτηρας παραιτήσεως από το δικαίωμα ασκήσεως ενδίκων βοηθημάτων, καθώς και αν η ΧΖ ήταν σε θέση να κατανοήσει τις νομικές συνέπειες που απέρρεαν για την ίδια.
- 75 Όσον αφορά, δεύτερον, την παραίτηση των διαδίκων της κύριας δίκης από την προβολή των αξιώσεών τους σχετικά με τη νέα ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου» ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 43 και 44 των προτάσεών του, ο καταναλωτής δεν μπορεί να δεσμευθεί εγκύρως ότι θα παραιτηθεί για το μέλλον από τη δικαστική προστασία και τα δικαιώματα που αντλεί από την οδηγία 93/13. Πράγματι, δεν μπορεί εξ ορισμού να αντιληφθεί τις συνέπειες της προσχωρήσεώς του σε μια τέτοια ρήτρα όσον αφορά διαφορές που ενδέχεται να ανακύψουν στο μέλλον.

- 76 Υπενθυμίζεται, συναφώς, ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, κατά το οποίο τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, αποτελεί διάταξη αναγκαστικού δικαίου (πρβλ. απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *Gutiérrez Naranjo* κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψη 55). Τυχόν όμως αναγνώριση της δυνατότητας προηγούμενης παραιτήσεως του καταναλωτή από τα δικαιώματα που αντλεί από το σύστημα προστασίας που θεσπίζει η οδηγία αυτή θα ήταν αντίθετη προς τον αναγκαστικό χαρακτήρα της ως άνω διατάξεως και θα διακύβευε την αποτελεσματικότητα του συστήματος αυτού.
- 77 Από τις ανωτέρω σκέψεις προκύπτει ότι στο τρίτο και το πέμπτο υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα προσήκει η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το σημείο 1, στοιχείο π', του παραρτήματος, καθώς και το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια ότι:
- η ρήτρα που συνομολογήθηκε σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή για την επίλυση υφιστάμενης διαφοράς, με την οποία ο καταναλωτής παραιτείται από την προβολή ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου των αξιώσεων που θα μπορούσε να προβάλλει αν δεν υπήρχε η ρήτρα αυτή, μπορεί να χαρακτηριστεί ως «καταχρηστική», ιδίως, αν ο εν λόγω καταναλωτής δεν μπορούσε να έχει στη διάθεσή του τις κρίσιμες πληροφορίες που θα του παρείχαν τη δυνατότητα να αντιληφθεί τις νομικές συνέπειες που απέρρεαν από την εν λόγω ρήτρα για τον ίδιο·
  - η ρήτρα με την οποία ο ίδιος καταναλωτής παραιτείται, όσον αφορά μελλοντικές διαφορές, από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων που στηρίζονται στα δικαιώματα τα οποία έχει δυνάμει της οδηγίας 93/13 δεν δεσμεύει τον καταναλωτή.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 78 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τέταρτο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, έχει την έννοια ότι δεν αποκλείει τη δυνατότητα ρήτρα συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, της οποίας ο καταχρηστικός χαρακτήρας μπορεί να διαπιστωθεί δικαστικώς, να αποτελέσει αντικείμενο συμβάσεως ανανεώσεως οφειλής μεταξύ του επαγγελματία και του καταναλωτή, με την οποία ο καταναλωτής παραιτείται από τα αποτελέσματα που συνεπάγεται η κήρυξη της ρήτρας ως καταχρηστικής, υπό την προϋπόθεση ότι η εν λόγω παραίτηση είναι αποτέλεσμα ελεύθερης και εν επιγνώσει συναινέσεως του καταναλωτή, πράγμα το οποίο εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει.
- 2) Το άρθρο 3, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι η ίδια η ρήτρα συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή με σκοπό την τροποποίηση δυνητικά καταχρηστικής ρήτρας προγενέστερης συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ τους ή τη ρύθμιση των συνεπειών του καταχρηστικού χαρακτήρα της άλλης αυτής ρήτρας μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως και, ενδεχομένως, να κηρυχθεί καταχρηστική.

- 3) Το άρθρο 3, παράγραφος 1, το άρθρο 4, παράγραφος 2, και το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια ότι η απαίτηση διαφάνειας προς την οποία πρέπει να συμμορφώνεται ένας επαγγελματίας δυνάμει των διατάξεων αυτών συνεπάγεται ότι, κατά τη σύναψη συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο, η οποία καθορίζει ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου», ο καταναλωτής πρέπει να είναι σε θέση να κατανοήσει τις οικονομικές συνέπειες που απορρέουν για τον ίδιο από τον μηχανισμό που εισάγεται με τη ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου», μεταξύ άλλων, χάρη στην παροχή πληροφοριών σχετικά με την παρελθούσα εξέλιξη του δείκτη βάσει του οποίου υπολογίζεται το επιτόκιο.
- 4) Το άρθρο 3, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το σημείο 1, στοιχείο π', του παραρτήματος, καθώς και το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια ότι:
- η ρήτρα που συνομολογήθηκε σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή για την επίλυση υφιστάμενης διαφοράς, με την οποία ο καταναλωτής παραιτείται από την προβολή ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου των αξιώσεων που θα μπορούσε να προβάλει αν δεν υπήρχε η ρήτρα αυτή, μπορεί να χαρακτηριστεί ως «καταχρηστική», ιδίως, αν ο εν λόγω καταναλωτής δεν μπορούσε να έχει στη διάθεσή του τις κρίσιμες πληροφορίες που θα του παρείχαν τη δυνατότητα να αντιληφθεί τις νομικές συνέπειες που απέρρεαν από την εν λόγω ρήτρα για τον ίδιο·
  - η ρήτρα με την οποία ο ίδιος καταναλωτής παραιτείται, όσον αφορά μελλοντικές διαφορές, από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων που στηρίζονται στα δικαιώματα τα οποία έχει δυνάμει της οδηγίας 93/13 δεν δεσμεύει τον καταναλωτή.

(υπογραφές)